
ВИКЛИКИ, АДАПТАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ В КОНТЕКСТІ КРИЗОВИХ РЕАЛІЙ ХХІ СТОЛІТТЯ

Марчук І. П., Жукова А. Р.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-557-0-38>

ВСТУП

Освіта завжди відігравала ключову роль у розвитку суспільства, забезпечуючи збереження культурної спадщини, формування національної ідентичності та підготовку майбутніх поколінь до вирішення складних викликів сучасності. Однак в умовах воєнного стану освітній процес стикається з безпрецедентними труднощами, що вимагають адаптації, мобілізації ресурсів та пошуку інноваційних підходів до навчання.

Уже три роки поспіль освітній процес в Україні проходить у складних умовах – під звуки сирен і нерідко обстрілів. Чимало людей взагалі втратили можливість навчатися. Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, спрямована на знищення українського народу, спричинила величезні руйнування, масове внутрішнє переміщення учасників освітнього процесу, їхній вимушений виїзд за кордон, ліквідацію українських освітніх закладів на тимчасово окупованих територіях, незаконне вивезення українських дітей до росії, навчання в умовах блекаутів і сильний психологічний тиск.

На сьогодні вже понад 3 тис. закладів освіти постраждали у результаті бомбардувань та обстрілів, із них близько 300 закладів зруйновано повністю. Ворог робить усе для знищення української освіти, адже чудово розуміє її силу. Російську ж освіту він використовує як інкубатор для створення безвольних громадян. Вороги вважають українських педагогів своїми ворогами, оскільки саме освітяни формують наше волелюбне суспільство, світоглядні позиції в наших громадян, озброюють глибокими й міцними знаннями сучасних захисників України, які освоюють складну військову техніку в рекордні терміни.

Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання,

інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних інформаційних та педагогічних технологій. Але слід зазначити, що в цей складний час освітяни стали більш активно вести пошук шляхів розв'язання проблем в організації навчання здобувачів освіти. Багато закладів освіти відкрили у вільному доступі платформи зі своїми навчальними матеріалами.

Попри всі виклики, освітяни України демонструють неймовірну стійкість та відданість своїй місії. Онлайн-освіта, яка стала вимушеним кроком на початку війни, набула нового рівня розвитку, забезпечуючи доступ до знань навіть у найвіддаленіших куточках країни чи за її межами. Завдяки спільним зусиллям педагогів, учнів, їхніх батьків та міжнародної спільноти, українська система освіти змогла гідно адаптуватися до реалій воєнного часу.

Важливу роль у цьому процесі відіграють цифрові технології та інноваційні методи навчання. Заклади загальної середньої освіти, університети та інші освітні заклади впроваджують дистанційні форми роботи, інтерактивні заняття, вебінари, а також проводять курси з психосоціальної підтримки для учасників освітнього процесу. Такі ініціативи не лише підтримують освітній процес, але й допомагають зберегти психологічне здоров'я учнів і вчителів. Особливої уваги заслуговують зусилля педагогів щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб у навчальне середовище. Створення інклюзивних умов для дітей, які пережили стресові ситуації, втрату домівки або близьких, стало одним із пріоритетних завдань сучасної освіти. Водночас міжнародна спільнота активно підтримує українську освіту, надаючи фінансову допомогу, навчальні матеріали, технічне обладнання та організовуючи програми обміну. Ці зусилля сприяють зміцненню позицій України на світовій освітній арені.

Таким чином, освіта в умовах воєнного стану стала не лише викликом, але й потужним стимулом для розвитку нових підходів, які допоможуть зберегти та примножити потенціал української нації навіть у найскладніші часи. Саме тому актуальним сьогодні є дослідження викликів, адаптаційних стратегій та перспектив розвитку української педагогіки в контексті кризових реалій XXI століття.

1. Особливості системи освіти в умовах воєнного стану

1.1. Нові реалії функціонування системи освіти України

24 лютого 2022 року повністю змінилося життя кожного українця. Неочікувана повномасштабна агресія російської федерації змінила життя в Україні на рівні окремого громадянина, окремої родини та держави в цілому. Українські педагоги й науково-педагогічні працівники постали обличчям до зовсім нової проблеми, яку мають розв'язувати сьогодні й зараз, невідкладно й ефективно, а саме:

забезпечити функціонування системи освіти на всіх її рівнях в умовах воєнного стану¹.

Система освіти України опинилася в нових реаліях функціонування, а перед освітніми керівниками постали такі питання, які до сьогодні ніхто не вирішував. З перших днів війни Міністерство освіти і науки України продовжило свою роботу, забезпечило постійну комунікацію з обласними департаментами освіти й керівниками закладів вищої освіти. МОН звернулося з відкритим листом до міжнародних партнерів, зокрема міністрів країн ЄС, із проханням забезпечити підтримку системи освіти України. Водночас було припинено співпрацю у сфері освіти та науки з РФ і профільними державними органами країн, що підтримали збройну агресію проти України. З метою забезпечення безпекової ситуації у закладах загальної середньої освіти було на короткий час призупинено освітній процес та оголошено канікули. Надалі освітній процес продовжився з використанням усіх доступних форм: онлайн (із застосуванням ІТ-технологій і дистанційного доступу на територіях, близьких до місць бойових дій), офлайн (на територіях, віддалених від місць боїв), у змішаному режимі².

Упродовж 2022-2024 рр. українські школярі навчалися в перервах між повітряними тривогами та в бомбосховищах, вчителів на окупованих територіях погрожують та змушують навчати російською, а діти за кордоном навчаються, поєднуючи українські та іноземні програми. Крім того, навмисне нанесення ворогом ударів по цивільній інфраструктурі створює нові загрози для життя, здоров'я дітей та освітнього процесу. Одним із найбільш важливих напрямків державної політики у сфері освіти залишається питання облаштування надійних бомбосховищ та укріттів у закладах освіти³. Таким чином, можемо стверджувати, що функціонування системи освіти України, як і інших сфер суспільного життя, відбувається у кризових (надзвичайних) умовах. Значні ризики генералізуються, звісно, в безпековій сфері та пов'язані із значним ускладненням підтримки освітнього середовища в безпечному стані.

Попри постійні збройні атаки агресора в нашій державі організовано освітній процес таким чином, аби абсолютно всі здобувачі освіти, де б вони не знаходилися, мали доступ до якісних освітніх послуг.

¹ Малихін О. В., Арістова Н. О., Рогова В. Б. Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. *Український педагогічний журнал*. 2022. №3. С. 69.

² Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 13.

³ Стан та реалії української освіти в умовах повномасштабної війни. URL: <https://pravo.ua/stan-ta-realii-ukrainskoi-osvity-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny/> (дата звернення: 02.03.2025).

Працівники органів управління освітою та закладів освіти докладають великих зусиль задля формування безпечного освітнього середовища⁴. Спільна робота органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямована на створення безпечних умов для навчання й викладання, сприятиме захисту учасників освітнього процесу від непередбачуваних ситуацій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України. Вона також забезпечить реалізацію права на освіту, а також створення належних, безпечних і здорових умов для навчання та роботи.

Частина учасників освітнього процесу, які опинилися в зоні бойових дій, зазнали серйозних психічних та фізичних травм. Життєві умови дітей на сході та півдні України, де тривають бойові дії, стають дедалі складнішими. Рятуючись від війни, українські діти стикаються з високим ризиком розлучення із сім'єю, втрати батьків, насильства, жорстокого поводження, сексуальної експлуатації або навіть потрапляння до рук торговців людьми. Багато з них пережили надзвичайно травматичні події. Такі діти гостро потребують посилення заходів безпеки, стабільності, захисту їхніх прав і психосоціальної підтримки, особливо ті, хто залишився без супроводу дорослих або перебуває в розлуці зі своїми сім'ями.

Складний психологічний стан учасників освітнього процесу є однією з ключових проблем, що перешкоджає забезпеченню якісної освіти. Педагоги, учні та студенти, які постраждали внаслідок військової агресії РФ, потребують значної психологічної допомоги. У цьому напрямі Міністерство освіти і науки здійснив низку заходів, спрямованих на підтримку постраждалих, зокрема, розміщення на офіційному сайті рекомендацій для подолання стресу. Крім того, працює група волонтерів-психологів, які реалізують проекти для дітей і дорослих та надають практичні поради щодо управління емоційним станом⁵.

Отже, нові реалії функціонування системи освіти України демонструють стійкість та гнучкість в умовах викликів. Зміна методик викладання, посилення безпеки та підтримка психологічного стану учасників освітнього процесу є ключовими пріоритетами. Система освіти поступово інтегрується у світовий освітній простір, залишаючи в центрі уваги інтереси дитини та її гармонійний розвиток у складних умовах сьогодення.

1.2. Руйнування мережі освітніх закладів

Для аналізу руйнувань мережі освітніх закладів розглянемо деякі статистичні дані.

⁴ Коваленко Д.І., Захарін С.В. Функціонування системи освіти України в умовах воєнного стану. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. №4(34). С. 30.

⁵ Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 33.

Так, до початку вторгнення росії в нашої державі функціонував 13 991 ЗЗСО різних типів та форм власності, де здобували освіту 4,23 млн учнів. За даними Міністерства освіти і науки, станом на кінець 2022/2023 н. р. функціонували 12 930 закладів загальної середньої освіти, де за різними формами навчання освіту здобували близько 4,04 млн учнів. З початку війни заклади загальної середньої освіти зазнавали руйнувань і пошкоджень, частина з них опинилися на територіях, тимчасово окупованих ворогом. За оперативними даними Міністерства освіти і науки, станом на 20 липня 2023 р. зруйновано 190 ЗЗСО (включаючи спеціальні й спеціалізовані заклади), пошкоджено 1 619 ЗЗСО. На тимчасово окупованій території разом із філіями опинилося 894 ЗЗСО (станом на 21 травня 2023 р.). Найбільше руйнувань ЗЗСО зафіксовано в Донецькій, Харківській і Херсонській областях, пошкоджень – у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Харківській, Херсонській областях. На жаль, ця цифра постійно зростає (рис. 1.1)⁶.

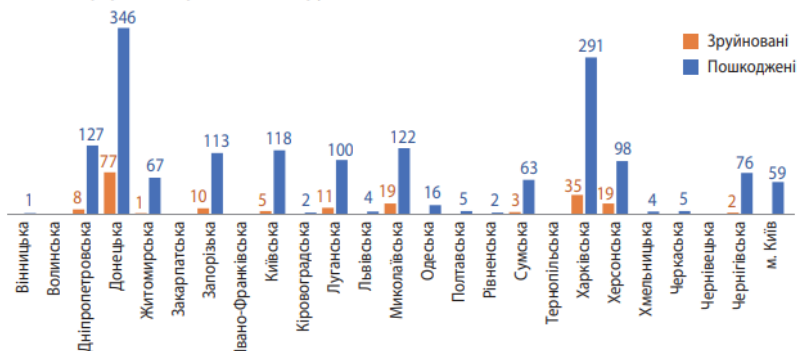

Рис. 1.1. Інформація про ЗЗСО, що зруйновані або пошкоджені (станом на 20.07.2023)

Станом на січень 2023 року внаслідок російської агресії в Україні було пошкоджено, зруйновано або захоплено вже більш ніж 3 127 об'єктів, серед яких 1 489 шкіл, 885 дитячих садочків, 517 будівель закладів вищої освіти. В Україні станом на 24 січня працює 12 926 закладів загальної середньої освіти. Зокрема, у 3 955 школах діти навчаються очно, у 4 363 – дистанційно, а в 4608 – за змішаною формою⁷.

⁶ Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 24 с.

⁷ Стан та реалії української освіти в умовах повномасштабної війни. URL: <https://pravo.ua/stan-ta-realii-ukrainskoi-osvity-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny/> (дата звернення: 02.03.2025).

У Звіті про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року зазначено, що у цілому внаслідок бойових дій було пошкоджено 3,8 тис. освітніх закладів, крім того, у багатьох регіонах освітній процес у школах та інших закладах був зупинений тривалий час. Для відновлення освітнього процесу в школах урядом виділялись кошти на облаштування укриттів. Прямі збитки від руйнувань закладів освіти становлять \$6,8 млрд. Загалом внаслідок бойових дій зруйновано вже щонайменше 380 та пошкоджено 3 429 об'єктів освітньої інфраструктури. До закладів належать заклади дошкільної освіти (дитячі садочки), середньої (школи), позашкільної, передвищої (коледжі і технікуми), вищої (інститути, університети, академії), спеціальної, спеціалізованої, професійно-технічної освіти, а також заклади освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти. Основні втрати у галузі освіти стосуються закладів середньої, дошкільної та профтехосвіти. Попри те, що активній бойові дії здійснювалися у 11 областях, заклади освіти були пошкоджені у 21 регіоні⁸.

За офіційними даними, зібраними на веб-порталі «Освіта під загрозою»⁹, 3798 закладів освіти – шкіл, дитячих садків, університетів, дитячих будинків – зазнали бомбардувань та обстрілів, 3428 – пошкоджень, 365 – повністю зруйновані. Згідно інших офіційних джерел, станом на березень 2023 року¹⁰ було зруйновано 410 освітніх закладів, у тому числі 116 дошкільних закладів та 226 шкіл; кожна сьома школа була пошкоджена. Хоча важко встановити загальну кількість навчальних закладів, тобто визначити точну частку зруйнованих, приблизний підрахунок дозволяє зробити висновок, що від початку повномасштабного вторгнення росії було пошкоджено або зруйновано понад 12% освітньої інфраструктури.

Не тільки прямі влучання зупиняли роботу закладів освіти. Продовжувати роботу змогли лише ті заклади, які мали або змогли організувати укриття, зазвичай звичайний підвал – але в регіонах, наближених до лінії фронту, навіть наявності підвалу було недостатньо. За офіційними даними¹¹, у 2022–2023 навчальному році тільки 56% дошкільних закладів працювали в режимі офлайн (плюс 15% у змішаному форматі), а 29% – дистанційно; лише 34% шкіл працювали в

⁸ Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

⁹ Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 02.03.2025).

¹⁰ Освіта. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/Osvita/osvita.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

¹¹ Освіта. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/Osvita/osvita.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

режимі офлайн (плюс 35% у змішаному форматі), а 31% навчали дистанційно. За даними Міністерства освіти і науки, на початок 2024 року близько 900 000 школярів навчалися дистанційно – онлайн або вдома.

Очевидно, що дошкільні заклади, які працюють у дистанційному форматі, значно втрачають свою функцію як інституції догляду за дітьми. Ситуація зі школами є більш складною, адже вони, зокрема початкові класи та групи продовженого дня, залишаються важливим елементом підтримки для сімей у питаннях догляду за дітьми. Однак дистанційний формат роботи шкіл частково позбавляє родини цієї підтримки. Якщо повітряна тривога оголошується перед відкриттям школи чи дитячого садка, останні не приймають дітей до її завершення. Школи ж можуть відновити роботу після завершення тривоги, але іноді лише в дистанційному форматі, залежно від місцевих правил. Це ускладнює організацію навчального процесу, адже кожен день стає непередбачуваним, і батьки не можуть бути впевненими, чи дитина відвідає заклад і коли саме¹².

Отже, військова агресія росії завдала значної шкоди освітній інфраструктурі України. Чимало шкіл, дитячих садків, закладів вищої освіти та інших установ були пошкоджені або зруйновані внаслідок обстрілів та бомбардувань. У регіонах, які опинилися в зоні активних бойових дій, мережа освітніх закладів зазнала значних втрат, що ускладнює доступ до освіти як для дітей, так і для дорослих. У багатьох населених пунктах освітні установи були змушені закритися або перейти на дистанційне навчання, що не завжди є ефективним і доступним для всіх учасників освітнього процесу. Особливо складною є ситуація для дітей, які були змушені залишити свої домівки і продовжувати навчання в інших регіонах чи країнах. Для подолання цих викликів потрібні масштабні зусилля, спрямовані на відновлення зруйнованої інфраструктури, забезпечення безпеки навчання та створення умов для рівного доступу до освіти в усіх регіонах України.

1.3. Доступ дітей до освіти в умовах воєнного стану

Гарантування права на освіту у ході війни є критичним питанням, що потребує особливої уваги та узгоджених зусиль різних суб'єктів влади й суспільства. Попри те, що збройні конфлікти створюють значні проблеми для забезпечення безперервної освіти, дуже важливо віддавати пріоритет праву на освіту як для дітей, так і для дорослих, навіть під час війни. Таким чином, попри складні обставини, діти повинні мати можливість продовжувати навчання. Для цього можуть

¹² Дутчак О. Відтворення, руйнування та адаптація: догляд в Україні під час війни. URL: <https://commons.com.ua/uk/doglyad-v-ukrayini-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 02.03.2025).

використовуватися різні форми, зокрема дистанційне навчання, мобільні навчальні центри та тимчасові школи в місцях перебування біженців. Освіта допомагає дітям зберігати відчуття нормальності та стабільності, сприяє їхньому психічному здоров'ю та розвитку.

У 2022/2023 навчальному році освіту за різними формами навчання здобували близько 4,04 млн учнів, при цьому 10 188 закладів загальної середньої освіти надавали освітні послуги внутрішньо переміщеним здобувачам освіти, чисельність яких зросла з 52,3 тис. осіб у 2021/2022 н. р. до 164,7 тис. осіб на кінець цього навчального року; освітні послуги надавалися також 71,8 тис. здобувачам освіти з тимчасово окупованих територій (рис. 1.2)¹³.

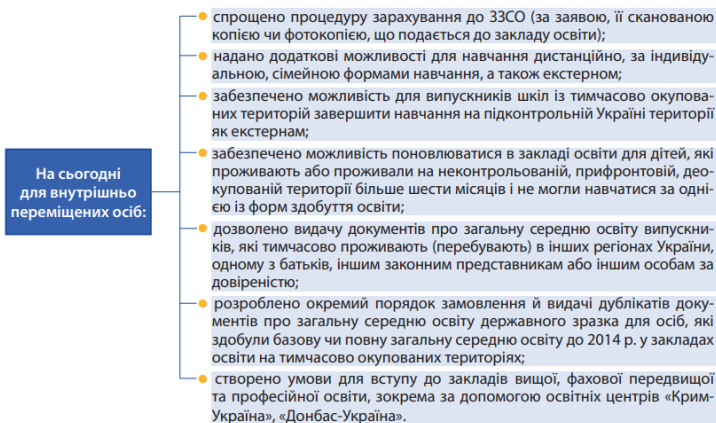

Рис. 1.2. Доступ до освіти внутрішньо переміщених осіб

За даними місцевих органів управління у сфері освіти, у 2021/2022 н. р. за кордон з усіх регіонів України виїхало майже 649 тис. учнів, на сьогодні ця цифра зменшилася до близько 506 тис. учнів¹⁴.

В умовах воєнного стану важливо забезпечити права дітей на безперервне здобуття освіти. Міністерство освіти і науки створює нормативно-правову базу для забезпечення можливості українських школярів повернутись та продовжити здобуття освіти в нашій державі. Зокрема, Міністерством затверджено Методичні рекомендації щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні (наказ МОН від 15.05.2023 № 563).

¹³ Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. С. 21.

¹⁴ Там само. С. 22.

Рекомендаціями запропоновано чотири моделі здобуття освіти дітьми, що вимушено опинилися за межами України¹⁵.

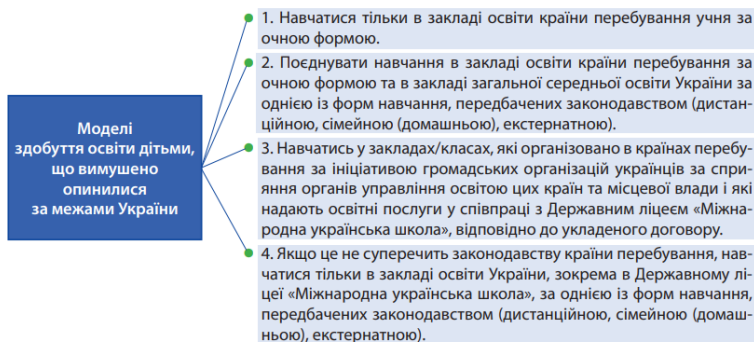

Рис. 1.3. Моделі здобуття освіти дітьми, які вимушено опинилися зв межами України

Попри складну ситуацію в країні, число дітей, чії батьки обирають інклюзивне навчання, й надалі зростає. За п'ять навчальних років, починаючи з 2018/2019 н. р., чисельність дітей з ООП, які здобувають освіту в інклюзивних класах ЗЗСО, збільшилася майже втричі. За офіційними статистичними даними, у 2022/2023 н. р. 33 861 учень з ООП здобував освіту в інклюзивних класах ЗЗСО, навчання цих дітей забезпечували 22 685 асистентів учителя. З 12 976 ЗЗСО інклюзивне навчання було організовано в 7 012 школах, що становить 54% загальної кількості таких закладів. Навчання здійснювалось у 24 995 інклюзивних класах¹⁶.

Отже, війна принесла численні руйнування освітньої інфраструктури. У таких складних умовах важливо, щоб український уряд, органи влади, міжнародні партнери й місцеві громади працювали разом, щоб зробити освіту пріоритетною та забезпечити дітям і молоді доступ до якісної освіти.

¹⁵ Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. С. 23.

¹⁶ Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. С. 24.

2. Адаптаційні стратегії педагогіки в контексті кризових реалій XXI століття

2.1. Діяльність Міністерства освіти і науки України із забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану

В умовах воєнного стану Міністерства освіти і науки України розроблено низку документів щодо забезпечення якості освіти в усіх її сегментах – від дошкільної до вищої. Зокрема, розроблено Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності з питань дошкільної освіти на період дії правового режиму воєнного стану, де показано, що насамперед потрібно враховувати в організації освітнього процесу в закладах освіти у воєнний час. Базовий компонент дошкільної освіти 2021 р. залишається актуальним і в період дії воєнного стану, адже через нього утверджується політика держави в сфері дошкільної освіти. Тож заклади дошкільної освіти повинні забезпечити відповідність вимогам цього стандарту й під час дії воєнного стану¹⁷.

У галузі загальної середньої освіти важливим елементом контролю за якістю освіти є її оцінювання через зовнішнє незалежне оцінювання, державну підсумкову атестацію та міжнародну програму оцінювання учнів PISA. Однак, у контексті введеного воєнного стану, спричиненого широкомасштабною агресією російської федерації, а також через загрозу з боку російських військових та терористичних угруповань, було внесено зміни до процесів складання ДПА, ЗНО, єдиного вступного іспиту та єдиного фахового вступного випробування. Це робиться з метою посилення безпеки учасників освітнього процесу та адаптації конкурсних критеріїв доступу до освітніх послуг.

Зокрема, з метою забезпечення якості освіти в період дії воєнного стану ухвалено рішення про складання національного мультипредметного тесту (НМТ) у формі вступного випробування, що охоплює оцінювання результатів навчання з української мови, математики та історії України. Таке вступне випробування, відповідно до законодавства, організаційно забезпечується Українським центром оцінювання якості освіти¹⁸.

Під час воєнного стану Міністерство освіти і науки продовжує виконувати свої функції щодо надання послуг із ліцензування освітньої діяльності у галузі вищої, післядипломної, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти. Ведеться державний нагляд за дотриманням ліцензійних умов ліцензіатами, які здійснюють освітню діяльність. Протягом цього періоду прийнято низку наказів, що

¹⁷ Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 265.

¹⁸ Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 265.

стосуються видачі ліцензій на провадження освітньої діяльності (розширення цієї діяльності), переоформлення ліцензій та коригування ліцензій з метою забезпечення якості і безперервності освітнього процесу на відповідних рівнях освіти або за певними освітніми програмами.

Відтак, в умовах воєнного стану забезпечення якості освіти в Україні залишається пріоритетом діяльності Міністерства освіти і науки, оскільки це є основою для виконання загальної місії Міністерства – формування в Україні інклюзивного та інноваційного суспільства, де кожен громадянин має рівні можливості для розвитку свого потенціалу протягом усього життя, що сприяє формуванню згуртованої спільноти, здатної до активної участі в стійкому розвитку країни.

Отже, підсумуємо, що діяльність Міністерства освіти і науки України щодо забезпечення якості освіти в умовах воєнного стану зосереджена на адаптації освітніх процесів до нових реалій, забезпеченні безпеки учасників освітнього процесу та підтримці безперервності освіти, навіть в умовах війни.

2.2. Діяльність Державної служби якості освіти

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України призвело до необхідності внесення змін у діяльність Державної служби якості освіти (далі – Служба). В умовах воєнного стану робота Служби була спрямована на ефективне вирішення питань, порушених у зверненнях здобувачів освіти, батьків та педагогічної спільноти, а також на надання підтримки та консультацій керівникам освітніх закладів і органів управління освітою щодо організації освітнього процесу, забезпечення якості освіти та дотримання державних гарантій у цій сфері. У березні 2022 року працівники Служби та її територіальних органів провели серію співбесід з 1399 директорами закладів загальної середньої освіти (приблизно 10% від їх загальної кількості) та 255 керівниками органів управління освітою (17%).

У результаті комунікації з керівниками закладів загальної середньої освіти та посадовими особами органів управління освітою територіальних громад було виявлено низку проблем, що потребували першочергового вирішення. З метою їх вирішення, за ініціативою Служби спільно з проектом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), було створено вебсайт, присвячений шкільній освіті дітей, які змушені були залишити Україну. Ресурс доступний двома мовами – українською та англійською. Він містить опис системи освіти України, базу навчальних програм англійською мовою, а також відповіді українською мовою на поширені запитання батьків.

Окрім того, Службою у співпраці з проектом «Супровід урядових реформ в Україні» було проведено моніторинг освітніх втрат і здобутків

в умовах дистанційного навчання на різних рівнях повної загальної середньої освіти через опитування здобувачів освіти та їхніх батьків. За результатами моніторингу було розроблено рекомендації для закладів освіти щодо їх діяльності в умовах воєнного стану. Рекомендації включають телефонні номери «гарячих ліній», рубрику «Запитання та відповіді», а також статті, що є актуальними для всіх учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.

У квітні 2022 року Служба провела дослідження стану організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти з використанням дистанційного навчання в умовах воєнного стану. Метою дослідження було оцінити забезпечення державних гарантій у сфері освіти, якість освіти, надання психологічної підтримки здобувачам освіти, а також виявлення проблем, що виникають під час дистанційного навчання в період воєнного стану¹⁹.

Для підтримки закладів освіти Службою спільно з Науково-методичним центром вищої та фахової передвищої освіти були підготовлені та оприлюднені методичні рекомендації «Розроблення освітньо-професійної програми та навчального плану підготовки здобувачів фахової передвищої освіти». Ці рекомендації містять узагальнені відповіді на найпоширеніші запитання щодо розроблення та організації освітньої діяльності за освітньо-професійними програмами в сфері фахової передвищої освіти. Крім того, було розпочато прийом заяв про наміри акредитувати освітньо-професійну програму фахової передвищої освіти на 2022/2023 навчальний рік. Станом на кінець червня надійшло 196 заяв. Протягом дії воєнного стану було опрацьовано та прийнято рішення щодо переоформлення сертифікатів про акредитацію спеціальностей (освітньо-професійних програм) на сертифікати про акредитацію освітньо-професійних програм у сфері фахової передвищої освіти для 1520 освітньо-професійних програм, зокрема у зв'язку зі зміною назви закладу освіти.

Отже, підсумуємо, що Державна служба якості освіти України здійснює комплексну діяльність, спрямовану на забезпечення високої якості освіти в країні, відповідно до національних стандартів та міжнародних вимог. Державна служба якості освіти відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку та вдосконалення освіти в Україні, сприяючи якості навчання на всіх рівнях та забезпеченню доступу до сучасної та ефективної освіти для всіх громадян.

2.3. Діяльність Українського центру оцінювання якості освіти

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України та численними ракетними ударами по всій території країни, зокрема по

¹⁹ Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 272.

об'єктах цивільної інфраструктури, проведення зовнішнього незалежного оцінювання, єдиного вступного іспиту та єдиного фахового вступного випробування у звичному форматі стало неможливим. У відповідь на це Верховна Рада України ухвалила зміни в організації вступної кампанії. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері освіти» 2022 року скасовано державну підсумкову атестацію для здобувачів повної загальної середньої освіти та встановлено особливий порядок прийому на навчання для здобуття ступеня молодшого бакалавра, бакалавра та магістра.

Згідно з Порядком прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2022 році, абітурієнти повинні пройти такі іспити для вступу: для вступу до закладів освіти для здобуття ступеня бакалавра (або магістра для медиків) – національний мультипредметний тест; для вступу до магістратури: магістерський комплексний тест – для спеціальностей 081 «Право» та 293 «Міжнародне право»; магістерський тест навчальної компетентності – для спеціальностей галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», 06 «Журналістика», 07 «Управління та адміністрування», 28 «Публічне управління та адміністрування», 29 «Міжнародні відносини» (крім спеціальності 293 «Міжнародне право») ²⁰.

НМТ – це комп'ютерний онлайн-тест, який проводиться в спеціальних тимчасових екзаменаційних центрах, створених у населених пунктах України (за погодженням із органами державної влади), а також у деяких інших країнах. Можливість пройти НМТ віддалено не передбачено. Він проводиться у три сесії: основну, додаткову та спеціальну. Для ознайомлення учасників з особливостями та змістом НМТ Український центр оцінювання якості освіти підготував демонстраційний варіант тесту. Вступники мали можливість попрактикуватися у виконанні завдань демонстраційного варіанту в онлайн-середовищі Львівського регіонального центру оцінювання якості освіти або завантажити текстову версію тесту. Хоча інтерфейс запропонованого тесту відрізняється від того, який буде на реальному НМТ, структура, типи завдань та тривалість виконання демонстраційного варіанту аналогічні вступному тесту.

Отже, Український центр оцінювання якості освіти є державним органом, основною метою якого є забезпечення об'єктивної оцінки якості освіти в Україні через впровадження різних форм оцінювання, що відповідають національним і міжнародним стандартам.

²⁰ Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 275.

3. Виклики та перспективи розвитку системи освіти в умовах невизначеності

3.1. Основні виклики та проблеми освіти в Україні в умовах воєнного стану

Україна сьогодні стикається з численними викликами, які необхідно подолати. Серед них – створення умов для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції, подолання впливу корупції, а також забезпечення євроінтеграції та врахування глобалізаційних тенденцій. Ці обставини вимагають пошуку інноваційних підходів до розвитку освіти й науки, які б відповідали потребам сучасності та майбутнього, задовольняючи очікування українців.

Суттєвими викликами для сфери освіти в умовах невизначеності є такі:

- 1) загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини;
- 2) вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу;
- 3) масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально-виробничих баз практики;
- 4) втрата управлінського освітнього контролю на територіях, які потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних військових дій;
- 5) загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським школярам та студентам, порушення безперервності освітнього процесу;
- 6) зменшення видатків державного та місцевих бюджетів на освіту;
- 7) насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання;
- 8) забезпечення розвитку приватної освіти на рівнях дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти²¹.

Окрім вищезазначених викликів, існують також численні проблеми, які потребують врахування та ефективного розв'язання. За інформацією Українського центру оцінювання якості освіти головними проблемами, що здійснюють вплив на якість освітніх здобутків сучасних школярів є такі:

²¹ Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. С. 12.

перебування учнів на тимчасово окупованих територіях ускладнює можливість проведення повноцінного освітнього процесу через воєнні дії та окупацію. Хоча частина здобувачів загальної середньої освіти, які залишилися на цих територіях, продовжують навчання дистанційно за українськими програмами, значна кількість дітей змушена відвідувати школи, де викладання ведеться за російськими програмами. Деякі учні взагалі позбавлені можливості отримувати освіту. Для тих, хто знаходиться в зонах, близьких до активних бойових дій, серйозним викликом є їхній психологічний стан, а також стан вчителів. Постійні обстріли та ракетні атаки негативно впливають на психічне здоров'я, створюючи додаткові труднощі. У таких умовах навчання можливе лише в дистанційному форматі, що також має низку недоліків;

зміна місця проживання: учні, які були змушені переїхати до інших регіонів України або за кордон, часто втрачають звичні соціальні зв'язки та контакт із рідним закладом освіти. Процес адаптації до нових умов є тривалим і може спричиняти значний стрес. Діти, які опинилися за кордоном, нерідко стикаються з подвійним навчальним навантаженням, адже вони мають відвідувати місцеві школи в країні перебування та паралельно брати участь в онлайн-уроках своєї української школи, щоб продовжувати навчання за національною програмою;

пошкодження та руйнування закладів загальної середньої освіти: у зв'язку з військовими діями частина шкіл в Україні були частково пошкоджені або повністю знищені. Учні, які навчалися в цих школах, змушені або перейти на дистанційне навчання, або відвідувати іншу школу, яка може бути розташована на великій відстані від їхнього дому, іноді навіть в іншому населеному пункті;

повітряні тривоги: під час їх оголошення освітній процес переривається, оскільки учні, вчителі та інші учасники навчання змушені перебувати в укриттях. Такі перерви можуть тривати кілька годин і повторюватися кілька разів на день, що значно ускладнює освітній процес. Крім того, існує проблема недостатньої кількості укриттів та їхньої обмеженої місткості. За даними Міністерства освіти і науки України, укриття мають 75% освітніх закладів, проте не всі з них забезпечені належними умовами та достатньою площею для одночасного перебування всіх учасників освітнього процесу;

відключення електроенергії: у період з жовтня 2022 року по лютий 2023 року через масовані ракетні обстріли на всій території України відбувались регулярні перебої з електропостачанням. Це суттєво ускладнило організацію освітнього процесу, особливо для тих, хто навчався або викладав у дистанційному форматі²².

²² Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: причини, наслідки й шляхи подолання. URL: <https://osvita.ua/school/88921/> (дата звернення: 02.03.2025).

На додаток, можемо виокремити низку інших проблем організації безпечного функціонування системи України в умовах повномасштабної війни, серед яких:

- низький рівень відповідності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти вимогам щодо необхідної місткості таких укриттів та кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, освітлення, обігріву, засобів надання першої медичної допомоги, засобів зв'язку та Інтернету, доступності для маломобільних груп населення, а також можливості організації у таких укриттях освітнього процесу;

- низький рівень дотримання вимог пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;

- застаріла нормативно-правова база щодо створення безпечних умов перебування у закладах освіти здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників, адміністрації та інших працівників;

- відсутність встановленого порядку організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції охорони та інших суб'єктів охоронної діяльності (із встановленням комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування;

- відсутність у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження;

- відсутність належної організації пропускового режиму в закладах освіти (огорожа, стаціонарні металодетектори, система контролю доступу тощо);

- недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

- недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу про їх права, обов'язки та відповідальність, а також правила безпечної поведінки;

- відсутність необхідної кількості шкільних автобусів для підвезення здобувачів освіти та педагогічних працівників до/з закладів загальної середньої освіти;

- недостатній рівень охоплення превентивними поліцейськими послугами закладів освіти;

- низький рівень обізнаності учнів та студентів щодо кіберзагроз та формування безпечної поведінки у мережі Інтернет;

- незнання учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки (в побуті, правил дорожнього руху, в тому числі які вчиняються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем);

- неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, бойових дій;
- відсутність у працівників закладів освіти навичок надання першої медичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти;
- відсутність комплексної інфраструктури психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу;
- обмежений доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання та роботи з урахуванням впливу воєнних чинників на їхнє психічне здоров'я;
- необхідність забезпечення умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов тощо.

Отже, Україна в умовах воєнного стану стикається з численними викликами та проблемами, які суттєво ускладнюють функціонування освітньої системи. Ці виклики й проблеми охоплюють як безпосередні загрози для учасників освітнього процесу, так і системні проблеми організації навчання в нових реаліях. В умовах нових безпекових викликів освіта в Україні потребує системних змін, які мають бути спрямовані на забезпечення безпечного навчального середовища, психологічної підтримки, адаптації нових технологій та інноваційних підходів до організації освітнього процесу.

3.2. Шляхи розв'язання наявних проблем

Окреслені вище проблеми освіти в Україні в умовах воєнного стану вимагають пошуку ефективних шляхів розв'язання.

Так, для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу необхідно удосконалити систему укриттів у закладах освіти, зокрема збільшити їхньої кількості, оснащення необхідними ресурсами (вентиляцією, освітленням, водопостачанням, Інтернетом), впровадити системи відеоспостереження, контролю доступу, тривожної сигналізації для підвищення рівня безпеки та розробити й впроваджувати алгоритми дій під час надзвичайних ситуацій для учасників освітнього процесу.

Слід зайнятися відновленням та модернізацією освітньої інфраструктури, зокрема ремонтувати й відбудовувати пошкоджені заклади освіти з урахуванням сучасних стандартів безпеки та інклюзивності та створенням тимчасових мобільних шкіл для забезпечення доступу до освіти в регіонах, де інфраструктура зруйнована.

Для забезпечення безперервності освітнього процесу слід розширити доступ до онлайн-навчання, забезпечити педагогів і учнів необхідною

технікою та доступом до Інтернету, розробити адаптивні навчальні програми, які враховують умови воєнного часу, зокрема для дистанційного та змішаного навчання та впроваджувати платформи для дистанційного навчання із забезпеченням доступу до навчальних матеріалів.

Важливою у таких складних умовах є психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу, що передбачає створення центрів психологічної допомоги та підтримки на базі закладів освіти, проведення тренінгів для вчителів з надання першої психологічної допомоги учням та колегам та організація груп підтримки для учнів, які пережили травматичний досвід, та їхніх сімей.

Для підтримки внутрішньо переміщених осіб та дітей за кордоном необхідно розробити механізми інтеграції дітей до освітніх процесів у місцях тимчасового проживання та надавати підтримку дітям, які перебувають за кордоном, у збереженні зв'язку з українською освітньою системою.

Вкрай потрібна фінансова та ресурсна підтримка системи освіти, зокрема збільшення видатків державного бюджету на освіту з метою подолання наслідків війни, залучення міжнародної допомоги для фінансування проєктів з відбудови освітньої інфраструктури та підтримки учасників освітнього процесу, а також забезпечення педагогів конкурентними заробітними платами для збереження кадрового потенціалу.

Окрім того, необхідно підвищувати рівень цифрової грамотності педагогічних працівників та здобувачів освіти, тобто навчати педагогів та учнів використанню сучасних технологій для організації освітнього процесу та підвищувати їх обізнаність щодо кіберзагроз і формування навичок безпечної поведінки в Інтернеті.

Дуже важливим є створення системи підтримки педагогів в умовах війни, зокрема забезпечення умов для професійного розвитку вчителів у кризових ситуаціях та впровадження програм емоційної підтримки для освітян, які працюють у складних умовах.

О. Малихін, Н. Арістова та І. Ліпчевська вважають, що для зменшення освітніх втрат учнів необхідно комплексно та системно аналізувати ситуацію в українській системі освіти, враховуючи міжнародний досвід у подоланні та компенсації освітніх втрат, спричинених глобальними викликами. Важливим є визначення ефективних психолого-педагогічних, психолого-дидактичних, дидактичних і методичних підходів, які сприятимуть мінімізації втрат в умовах воєнного стану. Зазначені заходи стануть основою для

відновлення повноцінного та ефективного функціонування системи загальної середньої освіти у післявоєнний період²³.

Крім того, ці дослідники зауважують, що для успішної адаптації учасників освітнього процесу до нових умов та подолання навчальних труднощів необхідно впровадити комплексний підхід, заснований на співпраці всіх сторін – учителів, учнів і батьків – із урахуванням їхніх навчальних, соціальних та емоційних потреб. Це вимагає злагоджених зусиль керівників закладів освіти, педагогічного колективу, батьків, учнів, освітян, медичних працівників та представників громади.

На переконання О. Малихіна, Н. Арістової та І. Ліпчевської, для забезпечення безпечного, безперервного та якісного освітнього процесу слід реалізувати такі заходи:

- гарантування доступу до цифрових освітніх ресурсів для всіх учасників освітнього процесу шляхом налагодження партнерства з національними освітніми ЗМІ та поширення безкоштовних ресурсів через Інтернет;
- задоволення соціально-емоційних потреб учасників навчання, включно з організацією дистанційних консультацій психологів та створенням онлайн-бібліотеки з мультимедійними матеріалами, які допомагають подолати стрес, розвивати самоорганізацію та самоконтроль для компенсації освітніх втрат;
- додаткові послуги для вразливих категорій учнів, зокрема забезпечення безкоштовного шкільного харчування та надання грантів для навчання, оздоровлення й відпочинку дітей;
- підтримка вчителів шляхом надання вільного доступу до онлайн-ресурсів, організації тренінгів для вдосконалення професійних навичок у сфері онлайн-освіти, а також підтримки їхнього соціально-емоційного благополуччя;
- оптимізація освітнього процесу для ліквідації прогалин у навчанні через проведення додаткових занять та опрацювання пропущеного матеріалу.

Окрему увагу слід приділити розвитку дистанційного навчання та впровадженню систематичного моніторингу його якості. Навіть у складних умовах організаційні виклики можуть стати поштовхом для покращення доступності й підвищення якості освіти²⁴.

Отже, задля ефективного подолання численних проблем в освіті в умовах воєнного стану необхідно зосередитися на створенні безпечного

²³ Малихін О., Арістова Н., Ліпчевська І. Аналітичні матеріали: дидактичні особливості організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том11. №10. С. 58.

²⁴ Малихін О., Арістова Н., Ліпчевська І. Аналітичні матеріали: дидактичні особливості організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том11. №10. С. 59.

освітнього середовища, модернізації освітньої інфраструктури, розвитку інклюзивного навчання, впровадженні інноваційних підходів до організації освітнього процесу, а також забезпеченні доступу до психологічної підтримки для всіх учасників освітнього процесу. Системні зміни повинні орієнтуватися на адаптацію освіти до нових безпекових умов та викликів сучасності.

3.3. Перспективи розвитку системи освіти в умовах невизначеності

Освіта є базисом прогресивного розвитку будь-якої країни. Повномасштабна війна спричинила непоправимі втрати економічного, соціального та культурного характеру, завдано нищівних руйнувань освітній інфраструктурі, порушено баланс реалізації прав та основоположних свобод громадян. Однак попри такі складнощі, українська система освіти адаптується до нових умов, функціонує та має хороші перспективи розвитку.

Перспективною вважаємо насамперед сферу розвитку цифровізації освіти в частині розвитку сервісів для всіх учасників освітнього процесу. Використання цифрових інструментів і технологій дистанційного навчання стало основою для безперервності освітнього процесу. Розвиток цифрових платформ, інтерактивних навчальних програм та онлайн-курсів сприятиме підвищенню доступності освіти незалежно від місця перебування учасників освітнього процесу.

В умовах зростання кількості здобувачів освіти з особливими потребами, спричинених воєнними травмами чи міграцією, важливим є забезпечення умов для інклюзивного навчання. Це включає адаптацію навчальних програм, підготовку вчителів та створення доступного середовища для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Окрім того, важливим завданням є організація навчання для дітей, які перебувають за межами України, що включає інтеграцію українських навчальних програм у зарубіжні школи, надання можливості отримувати атестати українського зразка тощо.

Ще однією важливою перспективою розвитку системи освіти в умовах невизначеності є організація центрів психоемоційної підтримки для учнів, студентів та педагогів, навчання фахівців із надання першої психологічної допомоги є пріоритетним завданням. Це допоможе подолати стрес, викликаний війною, і сприятиме створенню комфортного середовища для навчання. Ситуація, що склалася, продемонструвала критичну важливість психологічної підтримки для вчителів, учнів, студентів та їхніх батьків. Освітні заклади повинні бути забезпечені чіткими методичними рекомендаціями щодо того, як і хто може надавати психологічну допомогу усім цільовим групам, які потребують консультування та супроводу. Ця інформація повинна бути

максимально доступною та прозорою. На основі кращих практик надання психологічної допомоги різним групам необхідно розробити рекомендації для фахівців: психологів, соціальних працівників та служб, які займаються психологічним консультуванням. Ця діяльність має здійснюватися на безкоштовній основі з активним залученням громадських організацій та міжнародних експертів.

Вважаємо, що необхідним є постійне функціонування гарячих ліній для батьків та вчителів, систематичне інформування їх про освітні можливості та зміни в освітньому процесі, через сайти, чати, інші засоби, які є доступними у регіонах. До такої діяльності доцільно ширше залучати органи місцевого самоуправління та громадські організації.

Інша перспектива – це залучення перспективних компаній на ринок праці України для посилення конкурентоздатності вітчизняних фахівців на європейському та світовому ринку. На додаток, підтримка з боку міжнародних організацій, обмін досвідом із зарубіжними освітніми закладами, залучення грантів та інвестицій на відновлення і розвиток освіти в Україні є перспективним напрямом.

Важливою перспективою є організація навчання для дітей, які перебувають за межами України. Це включає інтеграцію українських навчальних програм у зарубіжні школи, надання можливості отримувати атестати українського зразка. Необхідно активно проводити порівняльні дослідження щодо організації навчання українських дітей-біженців у різних країнах. Ця діяльність має враховувати специфіку підходів у Польщі, Нідерландах, Німеччині, Угорщині, Румунії, Португалії та інших державах, зважаючи на їхню полікультурність і морально-етичні цінності. Особливо важливо напрацьовувати досвід співпраці з іноземними колегами та освітніми закладами, реалізуючи спільні дослідження та проекти, спрямовані на підтримку освіти біженців. Вітчизняним освітянам варто також організовувати різноманітні форми консультування для зарубіжних колег. Це сприятиме ефективній організації освітнього процесу для українських біженців, заохочуватиме їхнє повернення додому та забезпечуватиме сталість зв'язку з рідною країною.

Погоджуємось з Т. Марусяк, що до позитивних перспектив розвитку системи освіти можна віднести такі:

- відновлення освітніх закладів у новому, більш сучасному, модернізованому форматі;
- діджиталізація процесу навчання, розширення можливостей використання різного роду онлайн платформ, курсів програм для викладання, отримання та оцінювання знань; розробка онлайн підручників;

- вдосконалення безпекових можливостей закладів освіти (обладнання укриттів, тренінги персоналу та учнів у разі загрози);
- підтримка міжнародних організацій та урядів інших країн на шляху до покращення якості освіти. До прикладу, зараз МОН розглядає британські програми catch-up (надолуження освітніх втрат) та можливості їх реалізації в Україні;
- співпраця з іноземними закладами освіти, обмін досвідом, посилення навчальної мобільності;
- підсилення національної, культурної, громадянської складової навчальних програм з метою формування української ідентичності (як приклад заборона вивчення творів російських авторів у школах)²⁵.

О. Поліщук, Ю. Свящук та М. Сосулін також зауважують, що головними перспективами розвитку освіти в умовах війни та поствоєнного відновлення є:

1. Надання фінансової підтримки для відновлення та розвитку закладів освіти, ревіталізація інфраструктури та забезпечення доступності до необхідного обладнання.
2. Налагодження та розвиток співпраці з міжнародними партнерами, організаціями, урядами та іншими неурядовими організаціями задля отримання допомоги щодо відновлення та розвитку освітнього сектору.
3. Підтримка психологічного стану студентів, викладачів та інших працівників освітніх закладів для подолання травм та стресу, які були отримані у зв'язку з військовими діями.
4. Гарантування можливостей для навчання та підвищення кваліфікації викладачів, студентів та учнів і забезпечення сприятливих умов для їхньої успішної адаптації
5. Впровадження інноваційних методів та технологій у навчальний процес для забезпечення якісної та доступної освіти для всіх верств населення²⁶.

Таким чином, перспективи розвитку освіти в умовах воєнного стану пов'язані з необхідністю швидкої адаптації, впровадження нових технологій та інструментів, підвищення безпеки й підтримки всіх учасників освітнього процесу. Ці кроки закладають основу для побудови більш стійкої, інноваційної та доступної системи освіти в Україні.

²⁵ Марусяк Т.С. Освіта в Україні в умовах війни: стан та перспективи. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. №3. С. 138.

²⁶ Поліщук О., Свящук Ю., Сосулін М. Освіта в Україні під час війни: сучасні проблеми та майбутні рішення. *ЛедБез*. 2022. Вип. 9, вип. 2. С. 82.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що кризові реалії ХХІ століття, зокрема соціально-економічні, політичні та екологічні виклики, суттєво вплинули на всі аспекти суспільного життя, включаючи сферу освіти. У таких умовах педагогіка стикається з низкою серйозних викликів та проблем, які вимагають адаптаційних стратегій та нових підходів для забезпечення ефективності освітнього процесу.

Головні проблеми включають загрози життю учасників освітнього процесу, вимушену міграцію, руйнування інфраструктури, втрату доступу до освіти в тимчасово окупованих та небезпечних регіонах, зменшення фінансування, а також психологічні труднощі учнів та педагогів. Ці проблеми посилюються системними недоліками, такими як недостатність безпечних укриттів, застаріла нормативно-правова база, обмежена доступність інфраструктури для осіб з інвалідністю, недостатня підготовка до надзвичайних ситуацій та відсутність належної психоемоційної підтримки. Серед основних викликів можна виокремити необхідність швидкої адаптації до цифрових технологій, забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу, врахування полікультурності та індивідуальних потреб кожного учня. Значну роль відіграють також питання доступності освіти в умовах міграційних криз і надзвичайних ситуацій.

Адаптаційні стратегії педагогіки в кризових умовах передбачають розробку інноваційних методик викладання, широке використання дистанційних технологій, посилення співпраці між освітянами різних країн, а також активне залучення громадських організацій і міжнародних експертів. Успішне подолання викликів можливе завдяки інтеграції найкращих світових практик, розвитку гнучких освітніх програм та створенню сприятливого психологічного середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Перспективи розвитку педагогіки в контексті кризових реалій полягають у формуванні більш стійкої, інклюзивної та адаптивної освітньої системи. Це включає запровадження міждисциплінарного підходу, розвиток глобальної педагогічної спільноти, розширення доступу до освіти для всіх верств населення та інтеграцію принципів сталого розвитку в освітній процес. Педагогіка майбутнього має стати інструментом не тільки навчання, але й зміцнення соціальної згуртованості, підтримки миру та стійкості у світі, що змінюється. Таким чином, сучасна педагогіка, попри виклики, має потужний потенціал для перетворення кризових ситуацій на нові можливості, забезпечуючи високоякісну освіту навіть у найскладніших умовах.

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена розгляду головних викликів, адаптаційних стратегій та перспектив розвитку освіти України в умовах кризових реалій XXI століття. Досліджено особливості системи освіти в умовах воєнного стану, адаптаційні стратегії педагогіки в контексті кризових реалій XXI століття та виклики й перспективи розвитку системи освіти в умовах невизначеності. Особлива увага приділяється аналізу адаптаційних стратегій, що забезпечують стабільність освітнього процесу в кризових умовах, а також перспективам розвитку педагогіки в умовах постійних змін. У роботі визначено основні проблеми, зокрема загрози життю учасників освітнього процесу, вимушену міграцію, руйнування інфраструктури, обмежений доступ до освіти в небезпечних регіонах, фінансові труднощі та психологічні виклики для учнів і педагогів тощо. Перспективи розвитку педагогіки окреслюються у формуванні стійкої, інклюзивної та адаптивної системи освіти, яка сприяє соціальній згуртованості, підтримці миру та стійкості у світі, що постійно змінюється. Робота демонструє, як кризи можуть стати каталізатором для перетворення освітньої галузі, забезпечуючи високу якість навчання навіть у найскладніших умовах.

Література

1. Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: причини, наслідки й шляхи подолання. URL: <https://osvita.ua/school/88921/> (дата звернення: 02.03.2025).
2. Дутчак О. Відтворення, руйнування та адаптація: догляд в Україні під час війни. URL: <https://commons.com.ua/uk/doglyad-v-ukrayini-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 02.03.2025).
3. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
4. Коваленко Д.І., Захарін С.В. Функціонування системи освіти України в умовах воєнного стану. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 4(34). С. 27-34.
5. Малихін О., Арістова Н., Ліпчевська І. Аналітичні матеріали: дидактичні особливості організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11. № 10. С. 56-62.
6. Малихін О. В., Арістова Н. О., Рогова В. Б. Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання. *Український педагогічний журнал*. 2022. №3. С. 68-76.

7. Марусяк Т.С. Освіта в Україні в умовах війни: стан та перспективи. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. №3. С. 134-140.
8. Освіта. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/Osvita/osvita.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
9. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2023. 64 с.
10. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/> (дата звернення: 02.03.2025).
11. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с.
12. Основні освітні статистичні дані. URL: <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/osnovni-czyfry-osvity/> (дата звернення: 02.03.2025).
13. Поліщук О., Свящук Ю., Сосулін М. Освіта в Україні під час війни: сучасні проблеми та майбутні рішення. *ПедБез*. 2022. Вип. 9, вип. 2. С. 80-85.
14. Стан та реалії української освіти в умовах повномасштабної війни. URL: <https://pravo.ua/stan-ta-realii-ukrainskoi-osvity-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny/> (дата звернення: 02.03.2025).
15. Цимбалюк С. Перспективи розвитку вищої освіти України у контексті війни та європейської інтеграції. URL: https://zvo.knu.ua/uploads/p_39_68883736.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

Information about the authors:

Marchuk Iryna Pavlivna,

Headmaster

Basic educational institution – educational complex ‘Secondary school of I-III degrees – preschool educational institution – out-of-school educational institution – gymnasium’

Askania-Nova settlement council, Kherson region, Ukraine

Zhukova Anna Robertivna,

Doctor of Philosophy in Educational and Pedagogical Sciences

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Military Translation

Hetman Petro Sahaidachny National Army Academy

22, Heroiv Maidanu str., Lviv, 79012, Ukraine